

Karol Głębocki¹

Stowarzyszenie Muzeum Żydów Białegostoku

Towarzystwo Historyczne im. Piotra Bańkowskiego w Wysokiem Mazowieckiem

glebocki.karol@ckzwm.edu.pl

ŻYDZI WYSOKOMAZOWIECCY W USA. PRZYCZYNEK DO BADAŃ

Dzieje „wiecznej tułaczki” narodu żydowskiego są jednym z fundamentalnych elementów ich historii. Można wręcz oznajmić, że historia ludu Izraela to dzieje nieustannych wędrówek w całym okresie naszej ery, a zwłaszcza pod koniec XIX i na początku wieku XX. Między 1881 r. a początkiem I wojny światowej do USA przybyło ok. 2 mln żydowskich emigrantów z Europy Wschodniej, w tym ok. 1,6 mln z dawnych ziem polskich². Stany Zjednoczone były w tym okresie „ziemią obiecaną” nie tylko dla żydowskich emigrantów z Europy. Państwo to nie tylko energicznie się rozwijało i dawało możliwość szybkiego zarobku i godnego życia, lecz również, co bardzo istotne dla żydowskich emigrantów, zapewniało bezpieczeństwo i powszechną wolność. Rezultatem tego exodusu było powstanie aktywnych wspólnot żydowskich w USA, z których największe znaczenie miały wspólnoty powstałe w Nowym Jorku.

Badania historyczne, podejmowane przez zespół naukowo-badawczy działający przy Łomżyńskim Towarzystwie Naukowym im. Wagów w Łomży, potwierdzają, że mnogą grupę emigrantów, którzy wyruszyli w tułaczą podróż do Stanów Zjednoczonych, stanowili również Żydzi z dawnej guberni łomżyńskiej³. Masowość migracji poświadczają także przetłumaczone w ostatnich latach z języków oryginalnych na język polski *pinkasy* łomżyńskie, które stanowią bezcenne i wyjątkowe źródło wiedzy dla ich potomków, lecz również dla badaczy⁴.

---

¹ Karol Głębocki – regionalista, nauczyciel historii w Centrum Kształcenia Zawodowego oraz Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Kazimierza Jagiellończyka w Wysokiem Mazowieckiem; specjalizuje się w tematyce wielokulturowej; od 18 lat działa na rzecz przywrócenia pamięci o wysokomazowieckich Żydach.

² Zob. S. Pawłowski, *O emigracji Żydów z Polski*, Warszawa 1937; A. Kapiszewski, *Emigracja Żydów z Polski do Stanów Zjednoczonych*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1986, nr 1–2, s. 81-85; P. Wróbel, *Migracje Żydów polskich. Próba syntezy*, „Biuletyn ŻIH” 1998, nr 1–2, s. 3-30; K. Zieliński, *Emigracja żydowska z Rosji i Królestwa Polskiego do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (1881–1918). Zarys problematyki*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2002, nr 1, s. 17-36.

³ Zob. *Emigracja łomżyńska na przełomie XIX i XX wieku. Biografie. Materiały i opracowania*, pod red. M. K. Frąckiewicz, Łomża 2020.

⁴ Zob. *Księga pamięci gminy żydowskiej w Łomży*, red. Jom-Tow Lewiński, tłumaczenie z języków oryginalnych: A. Bielcki, E. Wroczyńska, wydanie polskie ŁTN im. Wagów i PTH Oddział w Łomży, Łomża 2019; *Księga pamięci gminy żydowskiej w Stawiskach*, red. J. Rubin, tłum. z języków oryginalnych: M. Reczko, red. M. K. Frąckiewicz, M. Reczko, Łomża 2020; *Księga pamięci gminy żydowskiej w Zambrowie*, Jom -Tow Lewiński, tłum. z języków oryginalnych: A. Król, A. Szyba, E. Wroczyńska, M. Chojnowska, N. Jankowska, M.

Nie są mi znane jakiegokolwiek badania i artykuły, które ukazywałyby temat emigracji członków wysokomazowieckiej społeczności żydowskiej do USA. W *Księdze pamięci gminy żydowskiej w Wysokiem Mazowieckiem* możemy odnaleźć jedynie skondensowaną wzmiankę, że w latach 30. XX stulecia „duża część ludności żydowskiej była w stanie przeżyć tylko dzięki regularnej pomocy otrzymywanej od krewnych w Ameryce”⁵. Niniejszy tekst pomyślany został jako rozpoczynający cykl artykułów omawiających zagadnienie lokalnego wymiaru żydowskiej emigracji z perspektywy niewielkiego miasteczka na pograniczu Podlasia i Mazowsza⁶. Poniższe opracowanie szkicowe należy traktować jako przyczynek do przyszłych, systematycznych badań.

Spoleczność żydowska wysokomazowieckiego sztetla na przełomie XIX i XX wieku.

Żydzi osiedlili się w Wysokiem Mazowieckiem na przełomie XVII i XVIII stulecia. Od drugiej połowy XIX w. do 1939 r. stanowili większość mieszkańców miasteczka, przyczyniając się do jego rozwoju gospodarczego i kulturalnego.

W końcu XIX i pierwszych latach XX stulecia znajdujący się wówczas w guberni łomżyńskiej Mazowieck⁷ był typowym prowincjonalnym *sztetlem*⁸, miejscem współistnienia różnych kultur i religii. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego odnotował, że osada posiadała w tym czasie m.in. „kościół parafialny katolicki, cerkiew, dwie synagogi”⁹. Oprócz tego istniało tu kilkanaście chederów, kilka małych prywatnych modlitewni (*sztibli*) w domach prowadzonych przez chasydów i ortodoksyjnych mełamedów, mykwa i dwa cmentarze żydowskie. Dzielnica żydowska zlokalizowana była w północno-zachodniej części miasta. Główne skupisko domów i placyków żydowskich znajdowało się przy ulicy Krzywej (Zarzecznej) – obecnie Żwirki i Wigury, w rejonie rzeki Brok. Żydzi mieszkali również wokół głównego rynku i jego najbliższej okolicy.

Reczko, red. M. K. Frackiewicz, M. Reczko, Łomża 2020; *Księga pamięci gminy żydowskiej w Ciechanowcu*, red. Eliezer Leoni, tłum. z języków oryginalnych: A. Król, A. Szyba, E. Wroczyńska, tłum. z jęz. ang. M. Reczko, red. wyd. polskiego M. K. Frackiewicz i M. Reczko, Łomża 2020.

⁵ *Księga pamięci gminy żydowskiej w Wysokiem Mazowieckiem*, red. Josef Rubin, tłum. z języków oryginalnych A. Król, A. Szyba, M. Jadczyk, E. Wroczyńska, red. wyd. polskiego M. K. Frackiewicz, K. Głębocki, M. Reczko, Łomża 2023.

⁶ Oprócz USA, wysokomazowieccy Żydzi emigrowali także m.in. do krajów Ameryki Południowej i Palestyny.

⁷ W 1870 r. na mocy wydanego rok wcześniej ukazu carskiego Wysokie Mazowieckie, wraz z 30 innymi miastami nowo utworzonej guberni łomżyńskiej (1867 r.), zamienione zostało na osadę; zaborca rosyjski odebrał prawa miejskie zarządzając także zmianę nazwy. Od tej pory w dokumentach urzędowych, na mapach można było zobaczyć tylko osadę Mazowieck. Oficjalną nazwę Wysokie Mazowieckie przywróciło dopiero zarządzeniem Generała Gubernatora Warszawskiego z 23 stycznia 1918 r.

⁸ *Sztetl, sztetl* (jid. „miasteczko”, zdrobnienie od jid. sztot „miasto”) – w literaturze popularnonaukowej, etnograficznej, genealogicznej jest to małe skupisko miejskie zachowujące tradycyjną obyczajowość żydowską.

⁹ *Wysokie Mazowieckie* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. [online] http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_XIV/138 [dostęp: listopad 2023].

W relacji jednego z informatorów księgi pamięci Wysokiego Mazowieckiego wspomina się:

Głównym źródłem zarobku społeczności żydowskiej byli chłopi z okolicznych wsi. Część Żydów miała kramy wokół rynku – centrum miasta – oraz w ulicach odchodzących od rynku. Żydowski handel nie ograniczał się tylko do kramów. W Wysokiem byli też handlarze drewnem, zbożem, zwierzętami (końmi, krowami, gęsiami i in.), którzy robili interesy ze „szlachcicami” – posiadaczami ziemskimi. Produkty kupowane od nich wysyłali do dużych miast – Białegostoku i Warszawy. Niektórzy handlarze eksportowali produkty do Prus Wschodnich.

Rzemiosło było kolejnym źródłem, które zapewniało utrzymanie Żydom. W naszym miasteczku byli krawcy, szewcy, kapelusznicy, blacharze, stolarze, kowale, szklarze, budowniczy, zegarmistrzowie i inni. Część z nich miała też sklepiki, w których sprzedawała wytworzone przez siebie produkty.

Poniedziałki i czwartki były dniami targowymi, kiedy chłopi z okolicznych wiosek przyjeżdżali do miasta, żeby sprzedawać swoje produkty i kupować w żydowskich sklepach sól, naftę, cukier, tkaniny, artykuły gospodarstwa domowego, narzędzia, kapelusze, wysokie buty, buty, narzędzia blaszane i inne. Na jarmarkach handel osiągał swoje apogeum. (W ciągu roku odbywało się kilka jarmarków). Kupcy z pobliskich i dalekich miasteczek zapełniali rynek dziesiątkami straganów, na których rozkładali swoje towary. Chłopi z okolicznych i dalszych wsi przywozili wozy pełne produktów rolnych.

Wielu mieszkańców okolicznych miasteczek i wsi przyjeżdżało do Wysokiego jako do miasta powiatowego, żeby załatwić różne sprawy w tamtejszych urzędach. Przybywając do miasta, kupowali rozmaite produkty w miejscowych sklepach (...) ¹⁰.

Dzień

targowy w miasteczku, 1916 r. (zbiory własne)

Rynek i cotygodniowe targi były głównym przyczółkiem w kontakcie z nieżydowskimi sąsiadami oraz obszarem z największymi możliwościami zarobkowania. Żydzi z Mazowiecka dostarczali miejskie produkty chłopom odwiedzającym targ czy też jako domokrażcy kupowali produkty rolne w wioskach i sprzedawali je w miastach. Były to przedsięwzięcia

¹⁰ *Księga pamięci gminy żydowskiej w Wysokiem Mazowieckiem...*, dz. cyt., s. 22-23.

finansowe na niedużą skalę, na tyle, ażeby skromny dochód wystarczał na przeżycie i celebrowanie szabatu (toteż wysokomazowiecki Żyd próbował zarobkować, gdzie tylko mógł).

Tabela nr 1. Żydzi w Wysokiem Mazowieckiem (Mazowiecku) w latach 1827-1921.

Rok	Liczba mieszkańców	Liczba Żydów	Procent ludności żydowskiej
1827	1065	378	35,49 %
1857	1824	1053	57,73 %
1897	3109	1891	60,82 %
1921	3214	1898	59,05 %

Źródło: B. Wasiutyński, Ludność żydowska w Polsce XIX-XX wieku. Studium statystyczne, Warszawa 1930

Jak wynika z zestawienia w tabeli nr 1, w drugiej połowie XIX w. nastąpił szybki wzrost liczby mieszkańców miasteczka, zwiększył się też pokaźnie procentowy udział Żydów. Wysoki przyrost liczby ludności żydowskiej spowodowany był czynnikami zarazem cywilizacyjnymi (wcześnie małżeństwa, polepszenie higieny w stosunku do uprzedniej epoki), jak i politycznymi oraz administracyjnymi. W latach 80. XIX w. decyzje caratu o wydaleniu Żydów z zachodnich guberni Rosji spowodowały masowy napływ tzw. „litwaków” na ziemie Królestwa Polskiego¹¹. Była to w głównej mierze biedota, która tworzyła konkurencję dla istniejącego już drobnego handlu i rzemiosła żydowskiego i polskiego w Mazowiecku.

Jak już wspominałem, głównym źródłem utrzymania miejscowej ludności żydowskiej było rzemiosło, handel i praca własnych rąk. W XIX stuleciu zdobycie kawałka chleba nie było rzeczą łatwą, a jego niedostatek oznaczał nędzę. Ci, którzy parali się handlem to w większości ubodzy kramarze, straganiarze, tandeciarze oferujący wszystko co można było sprzedać zarówno powidła jak sznurówki czy gwoździe. Do nielicznych należeli najbiedniejsi kupcy posiadający własne sklepy i domy.

Ówczesne społeczeństwo żydowskie podzielone było według zamożności na pięć klas. Zakwalifikowanie danej osoby do jednej z pięciu klas miało duże znaczenie dla tego człowieka. Żydzi, którzy znaleźli się w pierwszej i drugiej klasie płacili najwyższe podatki i opłaty religijne; zupełnie ubodzy starozakonni nie płacili żadnej składki (klasa V).

Tabela nr 2. Podział rodzin żydowskich z Mazowiecka wg klas zamożności na przełomie XIX i XX wieku.

Rok	Klasy według zamożności rodzin					Razem rodzin
	I	II	III	IV	V	
1861	20	47	51	45	87	250
1899	5	19	28	48	40	140

¹¹ Po wydaniu przez władze carskie ukazu z maja 1882 r. (tzw. prawa tymczasowego), pogarszającego znacznie położenie Żydów w Rosji, przesiedlali się oni masowo ze strefy osiedlenia do Królestwa Polskiego. Świadczyło to, że mieli tutaj nieco lepsze warunki egzystencji niż w ogarniętej pogromami Rosji.

1900	14	39	78	90	74	295
------	----	----	----	----	----	-----

Źródło: W. Jemielity, Ośrodki religijne i ludność wyznania mojżeszowego we wschodnim rejonie Królestwa Polskiego, Łomża 2001, s. 40.

Z danych zawartych w tabeli nr 2 wynika, że wysokomazowiecka społeczność żydowska była mało zamożna, a mieszkańcy dość ubodzy (co czwarty należał do piątej klasy majątkowej i nie płacił składek).

Brak większych zakładów przemysłowych, które dałyby zatrudnienie znacznej grupie mieszkańców, powodował, że pokaźna część ludności żydowskiej borykała się z poważnymi problemami egzystencjonalnymi. Wielu Żydów znajdowało się na skraju nędzy i potrzebowało wsparcia. Przeludnione i ciasno zabudowane miasteczko nie było zatem rajem dla wszystkich.

Motywy migracji do USA

Wyjaśnienia masowej migracji Żydów na przełomie XIX i XX w. należy szukać w wielu czynnikach o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W zamierzonych rozważaniach nad migracją żydowską z Imperium Rosyjskiego akcentowano, iż kardynalną jej przyczyną były pogromy. (Żydów bowiem inkryminowano o zabójstwo cara Aleksandra II w 1881 r., co rozpętało falę prześladowań). Współcześnie większość historyków za istotniejsze determinanty uznaje problemy gospodarcze oraz demograficzne (przeludnienie).

Czy migracja wysokomazowieckich Żydów była wyjątkowa? Powody migrujących wtenczas Żydów nie różniły się w gruncie rzeczy od powodów wyjazdów innych grup: ubożenie klienteli kupców i rzemieślników, ogromna przewaga podaży nad popytem, kryzys sektora rolniczego itp. Przede wszystkim jednak przeludnienie, powiększające się zubożenie, bieda i brak perspektyw w rodzinnym sztetlu, a także nadzieje na poprawę sytuacji materialnej w mitycznej Ameryce były powodem emigracji. Poświadcza to struktura zawodowa i społeczna emigrujących z Mazowiecka Żydów, wśród których dominowali drobni rzemieślnicy (krawcy, stolarze, szewcy, rzeźnicy) i robotnicy.

Migracja nie była możliwa bez dynamicznego wzrostu gospodarczego Stanów Zjednoczonych, które potrzebowały nowych rąk do pracy. Państwo to nie tylko szybko się rozwijało i stwarzało perspektywę prędkiego zarobku i godnego życia (mit *di goldene medine* – złotego państwa, w którym każdy może zostać milionerem), lecz również, co bardzo istotne dla żydowskich emigrantów, zapewniało bezpieczeństwo i powszechną wolność.

W późniejszym okresie najlepszymi rzecznikami wychodźstwa do Ameryki byli sami wysokomazowieccy Żydzi, którzy wysyłali nie tylko swym rodzinom, lecz również i znajomym szyfkaty na zapłacony rejs statkiem przez Ocean, a także dodatkowo pieniądze na po-

dróż. Wywoływało to swoisty efekt „kuli śnieżnej”, prowadząc do szybkiego wzrostu migracji.

Ilu mieszkańców *sztetla* wyemigrowało do USA?

Precyzyjne określenie, ilu żydowskich mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego (Mazowiecka) wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych, nie jest możliwe, ponieważ brak jest gruntownej statystyki. Można jednakże próbować przybliżyć skalę ich wyjazdów do USA dzięki bazom danych amerykańskich portów. Najważniejszymi z nich były Nowy Jork, dokąd w końcu XIX i pierwszych latach XX w. przybywało ok. 80% migrujących, a także Baltimore, Boston i Filadelfia

Początki emigracji wysokomazowieckich Żydów do za Ocean sięgają wczesnych lat 90. XIX w. Zjawisko to sygnalizowała już warszawska prasa w 1892 r.: „*od 13 maja do 13 czerwca r. b. z guberni łomżyńskiej wyemigrowało do Ameryki około 160 osób (...) Z osady Mazowieck emigrowało 12 Żydów, reszta wychodźców są katolicy.* 30 lipca 1892 r. do portu w Nowym Jorku przybył rejssem z Hamburga czterdziestotrzyletni Moses Wróbel, krawiec z Wysokiego. Rok później, 17 sierpnia rejssem z Bremy, przybyła czteroosobowa rodzina Jelin. Wśród pierwszych żydowskich emigrantów była też czteroosobowa osobowa Zarembskich, która 2 lipca 1894 r. dotarła do portu w Bostonie rejssem z Hamburga.

Aby przybliżyć zjawisko migracji wysokomazowieckich Żydów do USA, przejrano wykazy pasażerów amerykańskich portów przyjmujących migrantów z Europy. Pozyskane dane są jednakże niepełne ze względu na niedoskonałość amerykańskiej statystki migracyjnej. Należy pamiętać, iż urzędnicy imigracyjni nie zawsze byli w stanie – przy barierze językowej i dużej liczbie emigrantów – zanotować prawdziwe miejsce urodzenia i zamieszkania, a nawet kraj pochodzenia przybyszy (migranci niekiedy podawali nie tyle miejsce ostatniego zamieszkania, co pobytu, nawet jeśli był on jedynie tymczasowy). Utrudnieniem była też niekształcona nazwa miejscowości, co wymagało poszukiwań w różnych wariantach (m.in. jako Masowick, Wysoky, Wissoki, W. Mazowitz, W. Marwieck, Wysokiemazowiec).

W wyniku przeprowadzonej kwerendy udało się ustalić, że w latach 1892-1939 do USA wyemigrowało co najmniej 283 żydowskich mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego. Należy jednak podkreślić, iż powyższe obliczenia nie dają całościowego obrazu emigracji żydowskiej z wysokomazowieckiego *sztetla*, a wyłącznie przedstawiają informacje o potwierdzonych przybyszach do Stanów Zjednoczonych.

Między 1892 a 1914 r. do USA dotarło co najmniej 160 żydowskich mieszkańców Mazowiecka. Wierzchołek wyjazdów przypadł na lata 1900-1907, kiedy to wyjechało 62,5 %

wszystkich emigrantów żydowskich. Do wybuchu I wojny światowej, za Ocean wyemigrowało co najmniej 8,3 % żydowskiej populacji osady według jej liczebności z 1897 r.

W latach 1920-1921 z wysokomazowieckiego *sztetla* do USA wyemigrowało 86 Żydów. W kolejnych latach, po uchwaleniu amerykańskich ustaw o imigracji w 1921, 1924 i 1929 r. imigracja wyraźnie osłabła (1922 – 20 osób, 1923 – 17 osób, 1926 – 2 osoby, 1927 – 7 osób, 1929 – 1 osoba, 1933 – 3 osoby, 1934 – 1 osoba, 1935 – 1 osoba, 1936 – 1 osoba).

Odnalezione dane emigrantów, przekazane przy wjeździe do Stanów Zjednoczonych pozwalają jednocześnie na ustalenie ich struktury wiekowej. W ogromnej większości byli to ludzie młodzi, 61,07 % z nich miało od 16 do 40 lat. Dzieci do 7 lat stanowiły 12,85 % emigrantów, a dorośli mający powyżej 50 lat zaledwie 5,05 %. Wysoki odsetek osób do lat 15 (33,48 %) świadczy, że emigrowano rodzinie – ewentualnie potem ściągano rodzinę z kraju. Rozkład struktury wieku żydowskich emigrantów z Wysokiego Mazowieckiego przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 3. Wiek żydowskich emigrantów z Wysokiego Mazowieckiego do USA

Wiek emigranta (w latach)	0-7	8-15	16-20	21-30	31-40	41-50	Powyżej 50
Procent wszystkich emigrantów	12,85	20,63	24,51	18,28	13,23	5,45	5,05

Źródło: Obliczenia własne na podstawie statystyk portów amerykańskich.

Kierunki migracji w USA

Większość wysokomazowieckich żydowskich imigrantów przybyła do Stanów Zjednoczonych przed 1924 r. Najpopularniejszymi miejscami docelowymi w USA były: Nowy York (90% wychodźców), Chicago (5%) i inne (Newark, Louisville, Harrisburg, Baltimore, Boston, Fall River, Trenton, Filadelfia)

Wybrane nazwiska imigrantów wysokomazowieckich

A	B	C	D	E	F	G
NAZWISKO i imię	Rok ur.	wiek	Stan cywilny	Data przybycia do US	Port wylotowy	Nazwa statku
ŻYWICA (Ziwica) Sawel	1892	21		1913 (16.09)	Brema, Niemcy	Friedrich der Grosse
ZLOTOLOW Solomon Schloime	1879 (21.01)	34		1913 (30.03)	Liverpool, Anglia	celtic
ZLOTOLAN Nechame	1894	11		1906 (14.11)	Anterpia, Belgia	Zeeland
ZLOTOLAN Ester	1903	3		1906 (14.11)	Anterpia, Belgia	Zeeland
ZLOTOLAN Chane	1870	35	mężatka	1906 (14.11)	Anterpia, Belgia	Zeeland
ZBINOWICZ Tauba	1897	26	zonata	1923 (12.10)	Anterpia, Belgia	Lapland
ZBINOWICZ Sora	1921	2		1923 (12.10)	Anterpia, Belgia	Lapland
ZBINOWICZ Mojsze/Motzek	1896	25	robotnik	1921 (01.08)	Rotterdam, Holandia	Ryndam
ZBINOWICZ Chaim	1918	5		1923 (12.10)	Anterpia, Belgia	Lapland
ZAREMBSKY Pinchas	1886	8		1894 (02.07)	Hamburg, Niemcy	Polynesia
ZAREMBSKY Moszko Gersz/Maurice/Harry	1887	6		1894 (02.07)	Hamburg, Niemcy	Polynesia
ZAREMBSKY Masche	1889	5		1894 (02.07)	Hamburg, Niemcy	Polynesia

Ziomkostwa wysokomazowieckich Żydów w Nowym Jorku

Wraz z przyływem tysięcy żydowskich emigrantów zaczęły powstawać ziomkostwa, zwane z jidysz *landsmanszaftami*. Organizacje te zrzeszały osoby wywodzące się z tej samej miejscowości i jej najbliższej okolicy, co wynikało z silnej identyfikacji Żydów ze swoimi małymi, lokalnymi ojczyznami. Pełniły funkcję towarzyską i samopomocową, a z biegiem lat rozciągnęły akcję niesienia pomocy na ziomków nadal mieszkających w miejscach pochodzenia. Oprócz tego w latach 30. oraz po II wojnie światowej *landsmanszafty* wspierały emigrację Żydów z Europy. Olbrzymia większość z nich powstała w Nowym Jorku, ponieważ tam lokowało się dwie trzecie żydowskich emigrantów przybywających do USA (na kolejnych miejscach uplasowały się Chicago i Filadelfia).

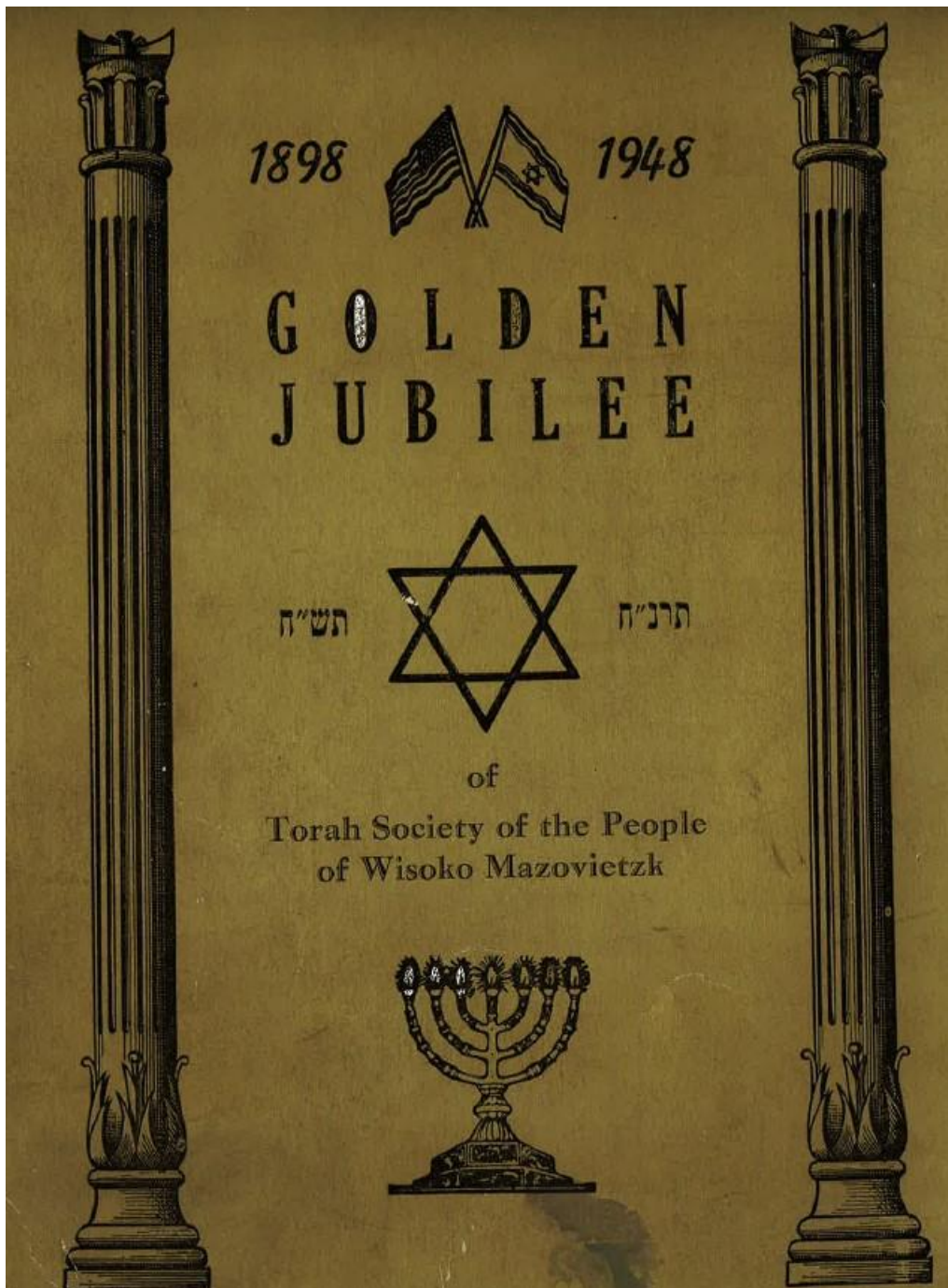
Miały one różny charakter – od przeważających liczebnie tzw. niezależnych stowarzyszeń, przez kongregacje religijne po „ziomkowskie” oddziały większych bractw i organizacji socjalistycznych.

Starozakonni emigranci z poszczególnych *sztetli* organizowali tyle stowarzyszeń, ile było niezbędnych dla zaspokojenia potrzeb emigrantów z danego *sztetla* z uwzględnieniem odrębności światopoglądowych. Również wysokomazowieccy Żydzi, tworzyli takie organizacje. I choć ich działalność zasadniczo osłabła po II wojnie światowej i wprawdzie do dziś nie przetrwało żadne z nich, ziomkostwa te pozostawiły po sobie ślady materialne (cmentarze, bramy upamiętniające, nagrobki) oraz dokumenty.

Celem funkcjonowania wysokomazowieckich *landsmanszaftów*, podobnie jak i innych, było w głównej mierze udzielenie wszelkiego rodzaju wsparcia członkom i ich rodzinom oraz dążenie do zachowania tożsamości w USA. Nowym emigrantom ich ziomkowie, którzy zdążyli już zaaklimatyzować się do nowego środowiska, zapewniali pomoc w znalezieniu pracy, kontakty z dawnymi sąsiadami z rodzinnej miejscowości, a także stopniowo wprowadzali w realia życia w Nowym Jorku, które bardzo różniło się od codzienności w europejskich *sztetlach*. Istotnym elementem działalności ziomkostw było jednocześnie zapewnienie emigrantom wsparcia finansowego i pomocy medycznej, jeśli znaleźliby się w trudnej sytuacji. Ze zbieranych składek wypłacane były zasiłki chorobowe i zapomogi. Każdy z *landsmanszaftów* posiadał własny statut, zwany konstytucją, który szczegółowo określał zasady działania, wewnętrzną organizację, prawa i obowiązki członków. Liczba istniejących komitetów (m.in. finansowego, ds. członkostwa, pogrzebowego, zwanego zgodnie z tradycją *Chewra Kadisza*) sprawiała, że niemal każdy z członków był aktywnie zaangażowany w działalność poszczególnych organizacji. Przykładowe:

- **Torah Society of the People of Wisoke Mazowiecki** (16 listopada 1898 r.)
- **Wisoko Mazawietzker Young Friend's Benevolent Society** (15 czerwiec 1915)
- **Wisoke Mazovietzker Progressive Benevolent Society**

(zbiory własne)

(zbiory własne)

Cmentarze wysokomazowieckich ziomkostw w Nowym Jorku

Niezwykle istotnym elementem działalności *landsmanszaftów* było również zapewnienie miejsca na cmentarzu. W tym celu ziomkostwa prowadziły specjalny fundusz pogrzebowy, w którym odkładano środki na zakup kwatery na nowojorskich nekropoliach, na których z biegiem lat chowani byli zmarli członkowie. Za ostatnią posługę płaćła z reguły organizacja, zaś rodzinie zmarłego wypłacano zapomogę. Przy tym do najważniejszych obowiązków członków należała obecność na pogrzebie zmarłego.

Charakterystycznym elementem prawie wszystkich nowojorskich cmentarzy *landsmanszaftów* było wnoszenie bram do kwatery cmentarnej. Ich gabaryty miały świadczyć o

sile poszczególnych organizacji. Większość cmentarzy ma metalowe bramy i kamienne słupy przy wejściach, z których wiele zawiera informacje o znaczeniu genealogicznym (nazwiska członków i przewodniczących poszczególnych komitetów).

TORAH SOCIETY OF THE PEOPLE OF WISOKE MAZOWIEZKI

- **Mount Zion Cemetery** – założony w maju 1899 r., brama wzniesiona w styczniu 1907 roku.

- **Mt. Hebron Cemetery in Flushing, New York**, brama wzniesiona 11 października 1931.

WISOKO MAZAWIETZKER YOUNG FRIEND'S BENEVOLENT SOCIETY

- **Montefiore Cemetery in Springfield Gardens, New York.**

WISOKE MAZOVITZKER PROGRESSIVE BENEVOLENT SOCIETY

- **Baron Hirsch Cemetery in Staten Island, New York, brama wzniesiona w 1948.**

